

Εισαγωγή στην Κλασική Αρχαιολογία II (5ος - 4ος αι. π.Χ.)

Ιφιγένεια Λεβέντη

Τμήμα: Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

15. Η εικονογραφία του θανάτου, της λατρείας και της πόλης. Αττικά επιτύμβια, αναθηματικά και ψηφισματικά ανάγλυφα 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ.

Η νομοθεσία κατά των πολυτελών επιτύμβιων αναγλύφων που επιβλήθηκε στην Αθήνα στο τέλος του 6^{ου} αι. π.Χ. από την Κλεισθένεια δημοκρατία, σταμάτησε την παραγωγή και των αναθηματικών αναγλύφων των αρχαϊκών χρόνων. Μετά από το τέλος των εργασιών στον Παρθενώνα και ιδίως κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου, ξαναρχίζει η παραγωγή και των δύο αυτών κατηγοριών ανάγλυφων αθηναϊκών μνημείων, ενώ εμφανίζεται και μια νέα κατηγορία αναγλύφων, τα ψηφισματικά ανάγλυφα, τα οποία οφείλουν την ύπαρξή τους στους θεσμούς της δημοκρατικής πόλης. Οι δύο πρώτες κατηγορίες αναγλύφων, τα αττικά επιτύμβια και αναθηματικά ανάγλυφα σταματούν κατά κανόνα στο τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ. με την απαγορευτική νομοθεσία του Δημητρίου Φαληρέα.

Στήλη νέου από τη Σαλαμίνα ή την Αίγινα, με έκδηλη την επίδραση της παρθενώνας ζωφόρου. Περ. 430 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 715. Από τα πρώτα επιτύμβια αττικά ανάγλυφα που επανεμφανίζονται μετά από τον απαγορευτικό νόμο της πρώιμης αθηναϊκής δημοκρατίας.

Το επιτύμβιο ανάγλυφο της Ηγησούς Προξένου. Περ. 400 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 3624.

Αποσπασματικό αττικό επιτύμβιο ανάγλυφο της Αριστομάχης, των χρόνων του Πλούσιου Ρυθμού, 430-425 π.Χ., που απηχεί τη μνημειώδη τέχνη του Αγορακρίτου. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

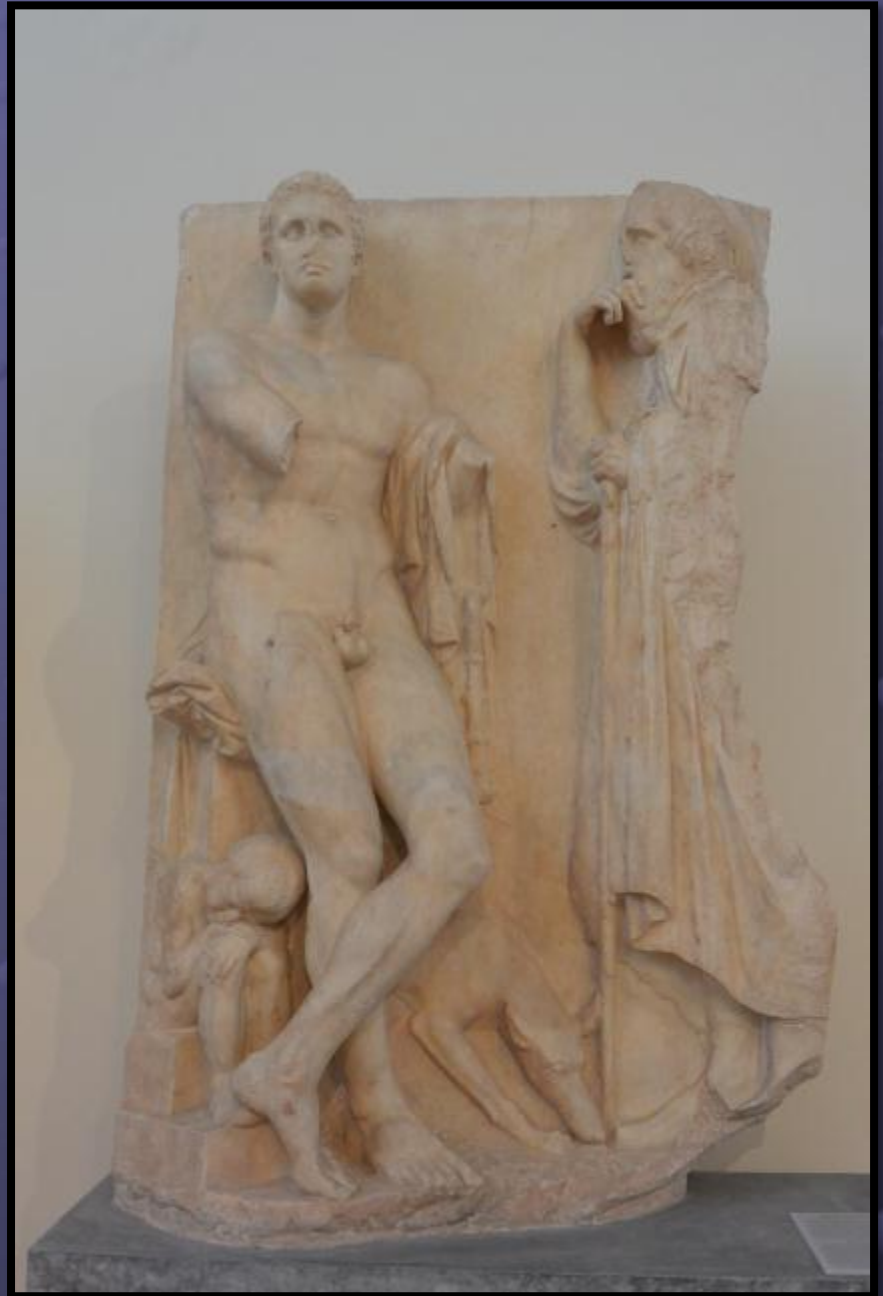
Επίστεψη από το μνημείο των πεσόντων στην Κόρινθο και την Κορώνεια της Βοιωτίας Αθηναίων ιππέων το 394 π.Χ. προερχόμενο από το Δημόσιο Σήμα. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 754.

Ανάγλυφο από το πολύνανδριο των Αθηναίων ιπέων που σκοτώθηκαν στην Κόρινθο και την Κορώνεια της Βοιωτίας το 394 π.Χ. Από ένα δεύτερο δημόσιο μνημείο για τους ίδιους νεκρούς με εκείνο της προηγούμενης διαφάνειας. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 2744.

Ιδίως μετά από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. τα αττικά επιτύμβια ανάγλυφα αποκτούν πολυπρόσωπες συνθέσεις, σχεδόν ολόγλυφες μορφές και αρχιτεκτονικό πλαίσιο με προσαρμοζόμενες στο πεδίο του αναγλύφες πλάκες στους κροτάφους και ολόγλυφη επίστεψη, συχνά αετωματική, ή μορφής στοάς. Τα στοιχεία αυτά μεταβάλλουν τα παραδοσιακά επιτύμβια ανάγλυφα σε ναϊσκους, όπου οι μορφές παριστάνονται εντός ενός είδους σκηνηκού πλαισίου, και στρέφονται σε θέση $\frac{3}{4}$ ή λαξεύονται σε επάλληλα πεδία, συντείνοντας στην ανάπτυξη της τρίτης διάστασης στη γλυπτική σύνθεση. Τέτοια μεγάλα επιτύμβια μνημεία γνωρίζουμε όχι μόνον από τον Κεραμεικό στο άστυ της Αθήνας, αλλά και από τα νεκροταφεία των αθηναϊκών δήμων, ιδίως εκείνο του Ραμνούντος με τους μνημειακούς οικογενειακούς περιβόλους. Μερικά από τα καλύτερα ποιοτικά επιτύμβια ανάγλυφα αυτής περιόδου ίσως κατασκευάστηκαν από επώνυμους γλύπτες του 4^{ου} αι. π.Χ.

Το επιτύμβιο ανάγλυφο του νέου από τον Ιλισσό. Περ. 330 π.Χ. Χαρακτηριστική είναι η αντίθεση ανάμεσα στη ρωμαλεότητα του νεκρού αθλητή, που η χαλαρή στάση του υποδηλώνει ίσως την κατάρρευση που επέρχεται με τον θάνατο και το συρρικνωμένο από τον πόνο και τα γηρατειά πρόσωπο του πατέρα. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 869.

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 3718. Το λεγόμενο Τηλαγεύς Μνήμα. Αποσπασματική πλάκα από επιτύμβιο ανάγλυφο υψηλής καλλιτεχνικής πνοής με αγαλαματικές μορφές, παρόλο που χρονολογείται πρώιμα, περ. το 380 π.Χ. Η νεκρή είναι μνημειώδης και εξαρτάται από τη μορφή της Ήρας στην παρθενώνια ζωφόρο. Κάθεται σε δίφρο σε στάση $\frac{3}{4}$ και απεικονίζεται με το μοτίβο της ανακάλυψης. Συνοδεύεται αριστερά από θρηνούσα μικρή δούλη και δεξιά από άλλη γυναικεία μορφή που κρατά πυξίδα.

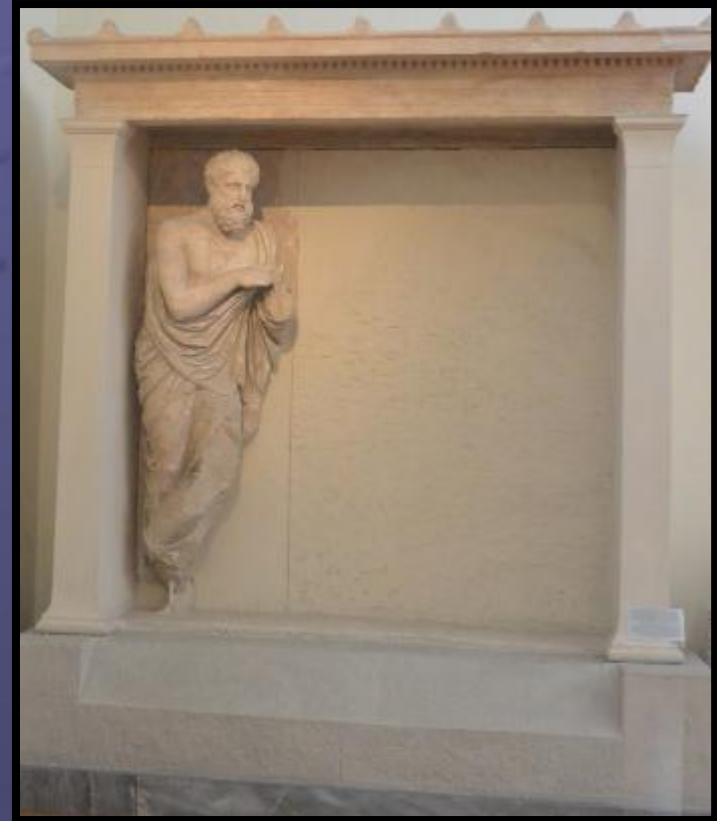

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. 737 . Στήλη των Προκλή και Προκλείδη. 340-330 π.Χ. Και σε αυτό το επιτύμβιο ανάγλυφο το θέμα είναι ο θάνατος του γιού στο πεδίο της μάχης, που ιστάμενος κρατά το χέρι του νεκρού (ήδη;) πατέρα του, σε χαρακτηριστική χειρονομία δεξίωσης, ενώ η μητέρα από το επίπεδο του βήθους παρακολουθεί τη σκηνή, ανακαλυπτόμενη.

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 738. Θεωρείται ένα από τα τελευταία αττικά επιτύμβια ανάγλυφα, πριν από την απαγορευτική νομοθεσία του τέλους του 4^{ου} αι. π.Χ. Ο νεκρός Αριστοναύτης παριστάνεται στη στήλη ναΐσκο του ως οπλίτης σε θέση μάχης και εφορμά προς τα εμπρός. Η παθητική στάση συνδυάζεται εδώ με την έντονη αίσθηση του βάθους της μορφής που κινείται λοξά εμπρός από το πεδίο. Η αττική επιτύμβια τέχνη στο τέλος των κλασικών χρόνων επιστρέφει σε μία μοναδική μορφή, όπως και στις αρχαϊκές στήλες, τώρα όμως ο νεκρός αποδίδεται σε μνημειώδη μετωπικότητα. Το ανάγλυφο μνημείο με τη θεατρική σύνθεση έχει σχετισθεί με τον γλύπτη Λεωχάρη.

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 2574. Διατηρείται η αριστερή πλάκα από το πεδίο με τμήμα του αρχιτεκτονικού πλαισίου. Πρόκειται για το οικογενειακό ανάγλυφο μνημείο του Αλέξου, από το οποίο σώζεται μόνο ο ίδιος ως ηλικιωμένη μορφή, με σταυρωμένα σκέλη και στηριζόμενος στη βακτηρία του, που σήμερα λείπει. Περ. 320 π.Χ.

Αμφίγλυφο αναθηματικό ανάγλυφο, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 1783. Περ. 410 π.Χ. Στην πλευρά αυτή απεικονίζεται ο ποτάμιος θεός Κηφισός και οι σύμβωμές του θεότητας από το ιερό του στο Φάληρο.

Αμφίγλυφο αναθηματικό ανάγλυφο, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 1783. περ. 410 π.Χ. Σε αυτήν την πλευρά απεικονίζεται ο Έχελος που αρπάζει τη Νύμφη Ιασίλη/Βασίλη, ενώ ο Ερμής οδηγεί το τέθριππο άρμα του.

Αναθηματικό ανάγλυφο για τον ήρωα Θησέα. Ο αναθέτης Σώσιππος προσεγγίζει τον Θησέα με υψωμένο σε χειρονομία σεβίζοντος το δεξιό χέρι του και παρουσιάζει στον ήρωα, ο οποίος κάνει χειρονομία επιφάνειας με το δεξιό χέρι να αγγίζει τον πύλο στην κεφαλή του, τον έφηβο γιό του. Το αγόρι παριστάνεται με χειρονομία σεβίζοντος τυλιγμένο στο μιάτιό του. Ίσως πρόκειται για σκηνή *επιτελειώσεως παιδων* (δηλ. παρουσιάσής τους σε κουροτρόφους θεότητες). Στο κέντρο χαμηλή εσχάρα, για τις χθόνιες προσφορές στον ήρωα Θησέα. 4^{ος} αι. π.Χ. Παρίσι, Μουσείο του Λούβρου Ma 743.

Αναθηματικό ανάγλυφο του Νεοπτολέμου στις Νύμφες και άλλες θεότητες. 340-330 π.Χ. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς Ι 17154.

Ανάγλυφα με την παράσταση της δηλιακής τριάδας (Απόλλων, Λητώ, Αρτέμιδα) ή μόνον της Αρτέμιδας. 330-320 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Ο Απόλλων στο πρώτο ανάγλυφο, ακολουθεί τον αγαματικό τύπο του Απόλλωνος Πατρώου του γλύπτη Ευφράνορος.

Αναθηματικό ανάγλυφο του Λυσιμαχίδη στις ελευσινιακές θεότητες στον τύπο των αναγλύφων συμποσιαζόντων. Απεικονίζονται τα δύο ζεύγη των λατρευόμενων στην Ελευσίνα θεών, Δήμητρα και Κόρη, αριστερά. Θεός και Θεά δεξιά (δηλαδή Περσεφόνη και Άδης) Περ. 330 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 3527.

Ψηφισματικό ανάγλυφο σχετικό με την οικοδόμηση της γέφυρας των Ρειτών, 422/1 π.Χ. Δήμητρα, Κόρη, Αθηνά και Δήμος Ελευσίνος. Ελευσίνα, Αρχαιολογικό Μουσείο Ε 958.

Ψηφισματικό ανάγλυφο του 398/7 π.Χ. που επιστέφει ψήφισμα σχετικό με τα ιερά χρήματα της Αθηνάς. Αθηνά και αθηναϊκός Δήμος σε δεξίωση. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 1479. Σήμερα Μουσείο Ακροπόλεως.

Ψηφισματικό ανάγλυφο του 400/399 π.Χ. με την Αθηνά και την Ήρα σε δεξίωση. Αναφέρεται σε ευρετήριο των θησαυρών της Αθηνάς και άλλων θεών. Αθήνα, Επιγραφικό Μουσείο 7862. Σήμερα, Μουσείο Ακροπόλεως.

Ψηφισματικό ανάγλυφο που επιστέφει τον νόμο κατά της τυραννίδας. Η Δημοκρατία ιστάμενη στεφανώνει τον ένθρονο αθηναϊκό Δήμο. 337/6 π.Χ. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς.

Ψηφισματικό ανάγλυφο που επιστέφει τιμητικό ψήφισμα του αθηναϊκού δήμου για τον Ασκληπιόδωρο. Αθηνά με στεφάνι, Βουλή και Δήμος στεφανώνουν τον τιμώμενο. 323 /2 π.Χ. Αθήνα, Επιγραφικό Μουσείο 2811.

Ψηφισματικό ανάγλυφο που επιστέφει ψήφισμα για τον Σικυώνιο Εύφρονα. Αθηνά, Δήμος, Εύφρων. Η Αθηνά τιμά τον Σικύωνιο Εύφρονα και τους απογόνους του με το δικαίωμα του Αθηναίου πολίτη, λόγω της συμμαχίας που πρόσφεραν αυτοί στους Αθηναίους κατά τον Λαμιακό πόλεμο, 318/7 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 1482.

Βιβλιογραφία-Πηγές

Επιτύμβια ανάγλυφα

C. W. Clairmont, *Classical Attic Tombstones*, Kilchberg 1993.

N. Καλτσάς, *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Τα Γλυπτά*, Αθήνα 2001.

E. Walter-Karydi, *Die Athener und ihre Gräber (1000-300 v. Chr.)*, Berlin-München 2015.

Αναθηματικά ανάγλυφα

A. Comella, *I rilievi votivi greci di periode arcaice e classico: diffusione, ideologia, committenza*, Bari 2002.

Ψηφισματικά ανάγλυφα

C.L. Lawton, *Attic Document Reliefs. Art and Politics in Ancient Athens*, Oxford 1995.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση, Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Οι φωτογραφίες από μουσεία έχουν δημιουργηθεί από τη διδάσκουσα του μαθήματος, επίκουρη
καθηγήτρια Ιφιγένεια Λεβέντη

Το copyright έργων τρίτων ανήκει εξ ολοκλήρου στους δημιουργούς τους. Τα έργα χρησιμοποιήθηκαν στο πλαίσιο του μαθήματος αποκλειστικά για εκπαιδευτικούς και μη εμπορικούς σκοπούς.